

УДК 349.6:622.32(477):341.217

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.23>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАФТОГАЗОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА ВОЄННІ ВИКЛИКИ

Новосад І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри конституційного,**адміністративного та міжнародного права**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ORCID: 0000-0003-1202-028X

Новосад І.В. Правове регулювання нафтогазових відносин в Україні: євроінтеграція та воєнні виклики.

У статті здійснено комплексний аналіз законодавчого забезпечення нафтогазових відносин в Україні з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів, трансформацій енергетичних ринків та викликів, спричинених воєнним станом. Дослідження побудоване за логікою технологічної структури нафтогазового комплексу та охоплює основні групи відносин, що формують єдиний виробничо-економічний ланцюг: пошук і видобування нафти та газу, їх первинну переробку, транспортування, розподіл, зберігання та постачання кінцевим споживачам.

Особливу увагу приділено правовій природі відносин у сфері користування нафтогазоносними надрами, співвідношенню природоресурсного, адміністративного та екологічного регулювання, а також еволюції дозвільних процедур, зокрема переходу до електронних аукціонів спеціальних дозволів і посиленню державного обліку надрокористування. Проаналізовано інститут угод про розподіл продукції як інструмент залучення інвестицій та виявлено його нормативні й екологічні обмеження.

Автором досліджено правове регулювання трубопровідного транспорту, газотранспортної та газорозподільної систем, зберігання природного газу й нафти, включно з формуванням системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів. Висвітлено вплив анбандлінгу, ліцензування та режиму природних монополій на статус ключових учасників ринку. Також охарактеризовано правові засади постачання природного газу, роль договірної регулювання та конкуренції між постачальниками. Зроблено наголос на пронизаності усієї господарської діяльності у нафтогазовому комплексі потужним адміністративно-правовим впливом, найбільш ефективними інструментами якого є надання дозволів та ліцензування.

За результатами дослідження автором виокремлено основні характерні риси вітчизняного нафтогазового законодавства: домінування євроінтеграційної спрямованості розвитку, поєднання ринкових механізмів із правовим режимом природних монополій, а також активне застосування дозвільно-ліцензійних інструментів як методу правового регулювання.

Ключові слова: правове регулювання, нафтогазові відносини, енергетичне законодавство, екологічне право, екологічна безпека, євроінтеграція, ЄС, війна, воєнні виклики, енергетична безпека.

Novosad I.V. Legal regulation of oil and gas relations in Ukraine: European integration and wartime challenges.

The article provides a comprehensive analysis of the legislative framework governing oil and gas relations in Ukraine, taking into account contemporary European integration processes, transformations of energy markets, and challenges caused by the imposition of martial law. The study is structured according to the technological organization of the oil and gas complex and covers the main groups of relations that form a unified production and economic chain, namely: exploration and extraction of oil and gas, their primary processing, transportation, distribution, storage, and supply to final consumers.

Special attention is paid to the legal nature of relations in the field of use of oil and gas-bearing subsoil, the correlation between natural resource, administrative, and environmental regulation, as well as the evolution of permitting procedures, in particular the transition to electronic auctions for special permits and the strengthening of state accounting of subsoil use. The article analyzes production sharing agreements as an instrument for attracting investment and identifies their regulatory and environmental limitations.

The author examines the legal regulation of pipeline transport, gas transmission and gas distribution systems, and the storage of natural gas and oil, including the formation of a system of minimum stocks

of oil and petroleum products. The impact of unbundling, licensing, and the legal regime of natural monopolies on the status of key market participants is highlighted. The legal foundations of natural gas supply, the role of contractual regulation, and competition between suppliers are also characterized. The emphasis is placed on the fact that all economic activities within the oil and gas sector are permeated by a strong administrative-legal influence, the most effective instruments of which are the granting of permits and licensing.

Based on the results of the study, the main characteristic features of domestic oil and gas legislation are identified, namely: the dominance of European integration orientation as a vector of development, the combination of market mechanisms with the legal regime of natural monopolies, and the active use of permitting and licensing instruments as a method of legal regulation.

Key words: legal regulation, oil and gas relations, energy legislation, environmental law, environmental safety, European integration, European Union, war, wartime challenges, energy security.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку нафтогазового комплексу України характеризується поєднанням глибоких структурних реформ, зумовлених євроінтеграційними зобов'язаннями, та безпрецедентних безпекових викликів, пов'язаних із повномасштабною війною РФ проти нашої держави. Саме нафтогазова сфера перебуває у фокусі цих процесів, оскільки вона безпосередньо впливає на енергетичну безпеку, стабільність економіки, функціонування критичної інфраструктури та соціальне благополуччя населення. За таких умов зростає потреба у цілісному науковому осмисленні законодавчого забезпечення нафтогазових відносин, яке має одночасно відповідати стандартам Європейського Союзу та враховувати національні реалії воєнного часу.

Водночас у науковій літературі дослідження нафтогазових відносин часто мають фрагментарний характер і зосереджуються на окремих елементах правового регулювання – надкористуванні, транспортуванні, ринку природного газу чи ліцензуванні. Недостатньо розкритими залишаються питання системного взаємозв'язку між цими складовими, впливу правового режиму природних монополій на функціонування всього ланцюга нафтогазового комплексу, а також наслідки поєднання євроінтеграційних реформ із надзвичайними правовими режимами. З огляду на це актуальним є комплексний аналіз законодавства, що регулює всі основні стадії обігу нафти і газу, з метою виявлення його спільних рис, проблемних аспектів та тенденцій подальшого розвитку.

Метою цієї статті є комплексне дослідження правового регулювання нафтогазових відносин в Україні крізь призму технологічної структури нафтогазового комплексу з урахуванням впливу права Європейського Союзу та особливостей функціонування відповідних правовідносин в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. У вітчизняній юридичній науці окремі аспекти правового регулювання нафтогазових відносин уже ставали предметом дослідження, однак здебільшого вони аналізувалися фрагментарно. Так, С.Ю. Кіцул [1] розглядає законодавство у сфері газовидобування переважно крізь призму адміністративного права, акцентуючи увагу на владно-управлінській природі відповідних правовідносин та ролі дозвільних механізмів. Н.О. Максименцева [2], визнаючи складність і багатовимірність цих відносин, пропонує їх розмежування між адміністративним та екологічним правом за об'єктним критерієм, відокремлюючи управлінську діяльність уповноважених органів від природоресурсного об'єкта – надр. У свою чергу, Е.А. Онацький [3] межах компаративного аналізу зосереджується на правовому регулюванні трубопровідного транспорту, співвідносячи національні підходи з моделями, притаманними праву Європейського Союзу та законодавству інших держав, і підкреслює галузеву неоднорідність правового режиму магістральних трубопроводів. Окремі питання дозвільної та ліцензійної діяльності у паливно-енергетичній сфері розкриває О.М. Даценко [4], який проводить розмежування між спеціальними дозволами на користування надрами та ліцензіями на здійснення окремих видів господарської діяльності.

Водночас, наявні наукові підходи не формують цілісного уявлення про правове регулювання нафтогазових відносин як єдиного виробничо-економічного ланцюга, що функціонує в умовах одночасного впливу євроінтеграційних процесів і воєнних викликів. Поза достатньою увагою залишаються системні зв'язки між природоресурсним, енергетичним, адміністративним та екологічним регулюванням, а також трансформація правових режимів під впливом надзвичайних умов воєнного стану, зокрема у сфері зберігання енергоресурсів, формування стратегічних запасів та функціонування природних монополій. Саме поєднання імплементації права Європейського Союзу з необхідністю забезпечення енергетичної безпеки в умовах війни зумовлює актуальність подальшого комплексного дослідження нафтогазових відносин, спрямованого на виявлення спільних закономірностей розвитку законодавства, його внутрішніх суперечностей і потенційних напрямів удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку нафтогазового комплексу України характеризується поєднанням взаємопов'язаних викликів правового, економічного та безпекового характеру. З одного боку, держава реалізує масштабні євроінтеграційні зобов'язання, що передбачають адаптацію національного законодавства до права Європейського Союзу, імплементацію положень енергетичних пакетів ЄС та формування конкурентних, прозорих і недискримінаційних ринкових механізмів у сфері видобування, транспортування і постачання енергетичних ресурсів. З іншого боку, повномасштабна збройна агресія проти України докорінно змінила умови функціонування нафтогазового комплексу, актуалізувавши питання енергетичної безпеки, безперервності постачання, стабільності роботи критичної інфраструктури та адаптації правового регулювання до умов воєнного стану.

У цих умовах, з огляду на технологічну та функціональну багатокomпонентність нафтогазового комплексу, важливим є розкриття специфіки правового забезпечення окремих груп відносин, які в сукупності формують єдиний виробничо-економічний ланцюг – від пошуку і видобутку нафти та газу до їх кінцевого постачання споживачеві. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментарного аналізу та забезпечує цілісне бачення еволюції нормативно-правового регулювання у цій сфері. З огляду на це, дослідження буде побудоване, слідуючи логіці структури нафтогазового комплексу, а саме: шляхом послідовного аналізу основних законодавчих засад регулювання відносин у сфері пошуку та видобутку нафти і газу; переробки; транспортування; зберігання; розподілу; постачання.

Пошук та видобування нафти і газу. Оскільки такі енергетичні ресурси як нафта і газ є вичерпними, найпершою стадією роботи із ними має бути геологічний пошук їхніх надрових запасів та належним чином організований видобуток. Наука представлена різними поглядами учених на юридичну природу цих відносин. Наприклад, С.Ю. Кіцул переконаний у тому, що законодавство у сфері газовидобування складається з джерел адміністративного права [1]. Н.О. Максименцева визнає неоднозначність цього питання та намагається привести розмежування між адміністративним та екологічним правом за «об'єктом правовідносин управління в галузі використання та охорони надр (адміністративних правовідносин) є діяльність, поведінка суб'єктів суспільних відносин, спрямована на досягнення результату управлінського впливу уповноваженого суб'єкта на поведінку підпорядкованого суб'єкта відносно предмету матеріального світу – надр; у той же час еколого-природоресурсним об'єктом є саме надра» [2, с. 9].

Насправді відносини видобутку нафти і газу є суто природоресурсними. Адміністративно-правові ознаки вбачаються з огляду на наявність дозвільних процедур, які є універсальним інструментом впливу на правовідносини. Пошук, видобування енергетичних ресурсів регулюються КУпН України, Гірничим Законом України, які закріплюють загальні засади такої діяльності. Разом із тим, спеціальні вимоги передбачені Законом України «Про нафту і газ», яким врегульовані особливості, обумовлені об'єктними та галузевими ознаками.

Основна вимога, яка лежить в основі даного законодавчого забезпечення, – це необхідність отримати спеціальний дозвіл на користування нафтогазоносними надрами. Першою редакцією Закону передбачався особливий конкурсний порядок отримання спеціальних дозволів, однак законами України про Державний бюджет на 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 роки дію цих статей було зупинено. Це призвело до штучного «замороження» вказаних норм, та навіть ініціювання розгляду конституційності відповідних дій. Так, Рішенням Конституційного Суду України було визнано, що «законом про Державний бюджет України, в силу його специфіки, безпосередньо не можна змінювати інші закони, припиняти їх дію чи скасовувати їх» [5].

Згодом було реалізовано експериментальний проект з проведення аукціонів продажу спеціальних дозволів через електронні торги [6], а у 2020 було прийнято відповідний Порядок на постійній основі [7]. Паралельно із цим було підготовлено спеціальні Правила розробки нафтових і газових родовищ [8], яка деталізувала на підзаконному рівні вимоги щодо пошуку та видобування вуглеводневої енергетичної сировини.

Посилення державного обліку в цій сфері втілювалося в тому, що в 2023 році було прийнято постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру спеціальних дозволів на користування надрами» [9] та «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру нафтових та газових свердловин» [10], які розвивають положення КУпН України.

Зацікавленість держави в інтенсифікації процесів пошуку та видобутку нафти і газу неможливо переоцінити, однак інвестиційні проекти в цій сфері залишаються дуже вартісними, що вимагає опрацювання юридичних шляхів для залучення приватних коштів. З огляду на це у вітчизняному законодавстві сформувався інститут угод про розподіл продукції. Суть такої угоди полягає у тому, що держава надає право інвестору здійснювати визначені договором дії з пошуку, розвідки, видобутку нафти та/або газу, а в результаті розподілу набуває право власності на визначену частину добутої вуглеводневої продукції. Судова практика та наукові дослідження вказують на те, що на-

разі, незважаючи на активну трансформацію законодавства, інститут угод про розподіл продукції має низку недоліків [11; 12, с. 307-311; 13, с. 35-39; 14, с. 98-102], зокрема йому не вистачає врахування вимог екологічної безпеки [15, с. 105-109], що послаблює потенціал цього інструменту в формуванні вітчизняної енергетичної безпеки.

Переробка нафти і газу. Слід зазначити, що нафта є не лише енергетичним ресурсом, але й сировиною для виробництва величезної кількості різних товарів: «асортимент продуктів, отриманих в нафтохімічному комплексі, нараховує більше 80 тис. найменувань» [16, с. 25]. Природний газ також може перероблятися та виступати сировиною для виробництва інших продуктів. Саме тому в цьому технологічному ланцюгу важливо підкреслити, що розуміється під переробкою та відмежувати ці відносини від якісно інших – тих, які породжують уже перехід до виробництва енергетичних продуктів (наприклад, виробництво бензину, дизелю тощо).

У даному аспекті переробка розуміється саме як первинна обробка отриманої викопної сировини, яка необхідна для того, щоб організувати подальший її трафік нафтогазовою системою. Такі дії не змінюють сам продукт, а лише змінюють його окремі фізико-хімічні властивості (наприклад, полягають в очищенні, додаванні певних речовин, охолодженні, нагріванні тощо). Такі первинні дії відбуваються зазвичай тим підприємством, яке здійснює безпосередній видобуток вуглеводнів, і регламент їх виконання передбачається спеціальним дозволом на використання нафтогазоносних надр або угодою про розподіл продукції.

Транспортування нафти і газу. Переміщення цих енергетичних ресурсів відбувається за допомогою використання складної спеціальної інфраструктури, а саме нафто- і газопроводів. Е.А. Онацький на підставі проведеного компаративного дослідження розподіляє всі країни на три групи: «країни, в яких діють спеціальні закони про трубопровідний транспорт (Молдова, Україна, Велика Британія, Швейцарія, Польща, США, Канада); діють закони про природні монополії, до яких віднесено магістральний трубопровідний транспорт (Узбекистан, Казахстан); діють закони про нафту і газ або про енергетику, що містять спеціальні розділи, присвячені магістральному трубопровідному транспорту (закони про нафту і газ в Болівії, Ірані та про енергоресурси в Азербайджані та Італії, Угорщині). Так, у праві ЄС діяльність магістрального трубопровідного транспорту регулюється в межах правового регулювання енергетики» [3, с.11]. В Україні регулювання відносин щодо експлуатації трубопроводів здійснюється спеціальним Законом України «Про трубопровідний транспорт» та низкою прийнятих на його основі нормативно-правових актів. Важливо відзначити, що указаний Закон позиціонує відносини щодо використання трубопроводів як частину транспортного, а не енергетичного законодавства. Однак специфіка відповідних енергетичних відносин у випадку із нафто- і газопроводами, безумовно, відображається, і тому її неможливо ігнорувати. Слід зазначити, що відповідна специфіка втілюється в тому, що в Законі України «Про трубопровідний транспорт» закріплена низка положень про обмеження щодо приватизації підприємств, які провадять діяльність у сфері транспортування трубопроводами, а також порушення щодо них справ про банкрутство.

Виконуючи євроінтеграційні вимоги, Україна виокремила оператора газотранспортної системи (ГТС) у незалежну одиницю. Створене у 2019 році ТОВ «Оператор ГТС України» – це природна монополія, яка забезпечує транспортування природного газу споживачам України та країн ЄС. Підприємство діє за правилами, встановленими у чинному законодавстві, а найважливіші технічні, організаційні та інші вимоги до налагодження процесів транспортування газу закріплені в Кодексі газотранспортної системи, затвердженому постановою НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2493 [17].

Важливо також відзначити, що діяльність, пов'язана із транспортуванням природного газу, потребує ліцензування.

Розподіл газу. Це є проміжним етапом, який полягає в переміщенні газу розподільчою системою з метою його фізичної доставки споживачам, але при цьому не включає постачання. Вимоги до організації цих відносин в ключових аспектах схожі із регулюванням транспортування газу, а саме:

- оператор газорозподільної системи має бути незалежним, він не може провадити діяльність з видобутку, транспортування або постачання природного газу;

- дана господарська діяльність є ліцензованою;

провадиться на підставі розробленого та затвердженого Регулятором (НКРЕКП) Кодексу газорозподільних систем [18].

Варто вказати, що пошук оптимальної інституційної та організаційно-правової моделі у цій сфері триває. Так, у 2022 році було створено ТОВ «Газорозподільні мережі України» рішенням Дочірньої Компанії «Газ України» НАК «Нафтогаз України» з метою упорядкування та гармонізації газорозподільної системи України під єдиним брендом «ГАЗМЕРЕЖІ». Уже через кілька місяців урядовою постановою № 1335 від 25.11.2022 року «Про врегулювання питання використання газорозподільних систем або їх складових» новоствореному ТОВ «Газорозподільні мережі України» було передано в експлуатацію державні газорозподільні мережі.

Зберігання нафти і газу. Невід'ємною складовою нормального технологічного циклу управління такими енергетичними ресурсами як нафта і газ є їх належне зберігання. Дійсно, їхній фізичний стан дозволяє видобути із надр ресурси помістити на зберігання в певні резервуари. Однак з огляду на специфіку даних об'єктів, зокрема, їх екологічну небезпечність, вимоги до такого зберігання є досить високими.

Передусім, слід наголосити, що Закон України «Про ринок природного газу» поширює в цілому аналогічні вимоги до оператора газосховища, які були розглянуті вище щодо операторів газотранспортних та газорозподільних систем. Ці вимоги стосуються обмежень щодо суміщення інших видів діяльності (не можна поєднувати зберігання із видобутком та постачанням); ліцензування діяльності; розробка та подача на затвердження Регулятору Кодексу газосховищ [19].

Для зберігання газу часто використовуються підземні газосховища природного та антропогенного походження. В Україні оператором українських підземних сховищ газу є АТ «Укртрансгаз», яке до 2020 року також управляло українською газотранспортною системою. Однак після завершення анбандлінгу (розподілу) цю функцію здійснює незалежний ТОВ «Оператор ГТС України».

В екстремальних умовах публічний інтерес до зберігання газу та наповненості газосховищ серйозно зростає. Наприклад, реагуючи на геополітичні події, пов'язані із війною в Україні, ЄС змінив власний Регламент (ЄС) 2017/1938 Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2017 року щодо заходів щодо забезпечення безпеки газопостачання [20], та прийняв у 2022 році Регламент про зберігання газу (ЄС) 2022/1032 [21]. Ці зміни вимагали від ЄС забезпечити заповненість підземних сховищ газу не менше, ніж на 80% від їхньої ємності вже до 1 листопада 2022 року, щоб гарантувати безперебійне та доступне постачання на майбутню зиму [22].

Не меншої турботи викликають проблеми, пов'язані зі зберіганням нафти і нафтопродуктів, що забезпечують спеціальні підприємства. Однак реалії війни внесли свої корективи, зокрема рішенням вітчизняного уряду було затверджено перелік підземних споруд, що були пристосовані для цих цілей [23], – це мало на меті убезпечити запаси енергетичних ресурсів та енергетичних продуктів від потенційних атак.

Крім того, воєнний стан наклав суттєвий відбиток на проблему наявності належних запасів енергоресурсів, які критично важливі для функціонування економіки, суспільства та оборони. Саме тому у 2023 році було прийнято Закон України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» [24], розробка якого одночасно виконала частину зобов'язань України щодо імплементації положень Третього енергетичного пакету (Директиви 2009/119/ЄС у частині обов'язків держав підтримувати мінімальний рівень резервів сирової нафти та/або нафтопродуктів), а також повною мірою відповідає сучасним національним реаліям країни, що потерпає від бойових дій.

На виконання цього Закону були прийняті постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку створення, управління та функціонування системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в Україні» від 2024 року [25], а також «Деякі питання реалізації статті 4 Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» від 23.05.2025 р. № 601 [26]. Останньою було затверджено План дій для подолання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів України, яким передбачено показники, за якими мають відстежуватися кризові явища, і серед них важливе місце займають рівні запасів сирової нафти та продуктів її переробки.

Постачання газу. Дана діяльність полягає у реалізації природного газу безпосередньо споживачам на підставі укладених з ними договорів. Це зумовлює той факт, що в даному різновиді відносин нас реально цікавить лише постачання газу, адже саме він прямо споживається в побуті та на підприємствах (на відміну від сирової нафти, яку в такий спосіб не використовують).

Постачання газу за своїми юридичними ознаками відрізняється від розглянутих вище різновидів нафтогазових відносин. Передусім, постачання не вимагає унікальності та незалежності оператора. Більше того, постачання газу потребує конкурентного середовища, яке всіляко заохочується законодавчими приписами, зокрема тими, які надають споживачу вільне право обирати та змінювати постачальника газу. Водночас, ураховуючи небезпечність такої діяльності, вона також підлягає ліцензуванню. Станом на 01.07.2025 року в Україні 1066 підприємств володіють чинними ліцензіями на постачання природного газу [27].

Відносини між ліцензованими постачальниками та споживачами врегульовуються за допомогою договорів. Для уніфікації таких правовідносин затверджено Типовий договір постачання природного газу побутовим споживачам (постанова НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2500 [28]).

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновки щодо характерних ознак вітчизняного нафтогазового законодавства.

По-перше, *євроінтеграційна спрямованість як домінанта розвитку.* Слід визнати надзвичайні масштаб та динамічність аналізованого нормативно-правового матеріалу. Усвідомлюючи усю складність цієї великої системи, не можна однозначно погодитися із твердженнями, на кшталт

«ступінь імплементації регламентів та директив ЄС у національне адміністративне законодавство у паливно-енергетичній сфері України залишає бажати кращого» [29]. Насправді, активна трансформація, яку починаючи з 2010 року проходить під впливом євроінтеграційних вимог вітчизняне законодавство про нафтогазовий комплекс, є насиченим шляхом зламу традиційної системи, налагоджених зв'язків, логістики тощо. При цьому варто пам'ятати про те, що до цього процесу залучаються не лише окремі інституції та підприємства – насправді реформування галузі зачепило усе населення країни як безпосередніх споживачів, оскільки вони змушені були підписувати нові договори, встановлювати прилади обліку тощо.

Разом із тим, пошук євроінтеграційної моделі не завжди був вдалим та виправданим, що вкотре демонструє необхідність врахування національних особливостей. Так, серйозні кризові явища охопили нафтогазовий комплекс у 2019-2020 роках, коли недоліки реформованого законодавства призвели до збою у функціонуванні усієї галузі, що мало прояв у накопиченні багатомільйонних боргів між усіма ланками комплексу. Шукаючи вихід, нормотворець у 2021 році прийняв Закон України «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу» [30].

Чергова криза системи відбулася уже під впливом воєнних проблем, та знову корені їх ховалися в неплатежах з боку споживачів. Намагаючись втримати рівновагу між хиткою енергетичною безпекою та економічно здоровим функціонуванням нафтогазового комплексу, нормотворець прийняв Закон України «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері тепlopостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування» від 2022 року, яким запровадив мораторій на підвищення цін на ринку природного газу на період воєнного стану [31].

Тобто євроінтеграційні зміни у нафтогазовому законодавстві відбуваються перманентно, і наразі Україна перебуває на етапі імплементації Третього енергетичного пакету в частині регулювання відносин із викопними вуглеводнями. При цьому домінуючий євроінтеграційний курс подекуди корегується з урахуванням фактичних обставин національного характеру, зокрема щодо особливостей воєнного стану, кризи неплатежів тощо.

По-друге, *додання в деяких випадках правового режиму природних монополій*. Так, Законом України «Про природні монополії» встановлено, що ним регулюється діяльність суб'єктів природних монополій у таких сферах як: «транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами; транспортування природного і нафтового газу трубопроводами; розподіл природного і нафтового газу трубопроводами; зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності із зберігання природного газу (ліцензійними умовами)» [32].

Закон розуміє природну монополію як «стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари» [32]. Водночас, у літературі існують різні підходи до альтернативного (або доповнюючого) розуміння природних монополій, наприклад, як спеціального права, наданого суб'єкту господарювання [33]; або як «спеціального адміністративно-правового режиму господарської діяльності на ринках, де конкуренція неможлива, або недоцільна з огляду на потреби задоволення публічного інтересу» [34].

Статус природного монополіста накладає на учасників нафтогазових відносин деякі додаткові обов'язки (ст. 10 Закону), серед яких вимоги щодо ціноутворення та якості товару; надання документів та інформації уповноваженим органам тощо. Важливо, що «суб'єкти природних монополій не можуть вчиняти дії, які призводять або можуть призвести до неможливості виробництва (реалізації) товарів, щодо яких здійснюється регулювання відповідно до цього Закону, або до заміни їх іншими товарами, не однаковими за споживчими характеристиками» [32]. Це є серйозною юридичною пасткою для підприємств-монополістів, оскільки вони позбавлені вагомих важелів впливу, наприклад, на боржників, оскільки не можуть припинити виконання транспортування або розподіл газу, що призведе до зупинки газопостачання населення.

У зв'язку з цим правовий статус природного монополіста (потрапляння до зведеного переліку таких підприємств [35]) ускладнює правовий статус учасника нафтогазових відносин та додає їм власної специфіки.

По-третє, *активна дозвільна та ліцензійна діяльність як складова методу правового регулювання*. Уся господарська діяльність у нафтогазовому комплексі пронизана потужним адміністратив-

но-правовим впливом, найбільш ефективними інструментами якого виступають надання дозволів та ліцензування. Розмежовуючи ці різновиди Даценко зазначив, що «дозволи надають на геологічне вивчення нафтогазоносних надр з дослідно-промисловою розробкою родовищ, на промислову розробку родовищ, на будівництво та експлуатацію підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин тощо»; ліцензії надають на транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом» [5], транспортування, розподіл, зберігання, надання послуг установки LNG, постачання природного газу.

Разом із тим, можна спостерігати деякі недостатньо опрацьовані нормотворчі кроки. Наприклад, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» від 10.10.2024 року [36] були змінені положення Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [37]. Відтепер, дія цього загального Закону не поширюється на ліцензування транспортування нафти, нафтопродуктів магістральними трубопроводами, що має нині здійснюватися відповідно до Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг». Однак при цьому в останньому Законі відсутні положення щодо такого ліцензування, що грубо порушує правила нормотворчої техніки, створюючи юридичний недолік та потенційні правозастосовні проблеми.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що правове регулювання нафтогазових відносин в Україні має системний характер і формується відповідно до технологічної структури нафтогазового комплексу, охоплюючи послідовно взаємопов'язані стадії пошуку і видобування, первинної переробки, транспортування, розподілу, зберігання та постачання нафти і природного газу. Кожна з цих груп відносин характеризується власною правовою специфікою, однак у сукупності вони утворюють єдиний виробничо-економічний ланцюг, що зумовлює необхідність їх узгодженого нормативно-правового регулювання.

Відносини у сфері пошуку та видобування нафти і газу за своєю юридичною природою є передусім природоресурсними, тоді як адміністративно-правовий вплив проявляється насамперед через дозвільні процедури як універсальний інструмент державного регулювання. Посилення ролі електронних аукціонів спеціальних дозволів, розвиток державних реєстрів надрокористування та інституціоналізація угод про розподіл продукції свідчать про еволюцію правового механізму доступу до нафтогазоносних надр, водночас виявляючи низку нормативних і екологічних обмежень, що стримують інвестиційний потенціал цієї сфери.

Вітчизняне нафтогазове законодавство характеризується трьома ключовими ознаками: домінуванням євроінтеграційної спрямованості розвитку та адаптації до права Європейського Союзу; ускладненням правового регулювання окремих сегментів за рахунок нашарування режиму природних монополій; активним застосуванням дозвільно-ліцензійних інструментів як складової методу правового регулювання. Сукупність цих ознак свідчить про трансформаційний характер нафтогазового законодавства України, розвиток якого відбувається під впливом одночасних ринкових, євроінтеграційних і воєнних чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіцул С.Ю. Публічне адміністрування газовидобувної галузі в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 238 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U002938> (дата звернення: 04.07.2025).
2. Максименцева Н.О. Публічне адміністрування в галузі використання і охорони надр в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 40 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0518U002744/> (дата звернення: 04.07.2025).
3. Онацький Е.А. Адміністративно-правові засади діяльності магістрального трубопроводного транспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/autoreferats/2022/Shemetenko/Diss_%D0%A8%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf (дата звернення: 04.07.2025).
4. Даценко О.М. Адміністративно-правове регулювання нафтогазового комплексу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 23 с. URL: <http://search.nbuv.gov.ua/publ/REF-0000662466> (дата звернення: 04.07.2025).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Зако-

- ну України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) від 22 травня 2008 р. у справі № 1-28/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 38. Стор. 22. Ст. 1272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text> (дата звернення: 12.12.2025).
6. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами шляхом електронних торгів: Постанова Кабінету Міністрів від 17.10.2018 р. № 848. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 198. (втратила чинність) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2025).
 7. Про затвердження Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів від 23.09.2020 р. № 993. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2025).
 8. Про затвердження Правил розробки нафтових і газових родовищ: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 15.03.2017 р. № 118. *Офіційний вісник України*. 2017. № 51. Стор. 56. Ст. 1578. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0692-17#Text> (дата звернення: 12.12.2025).
 9. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру спеціальних дозволів на користування надрами: постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2023 р. № 659. *Урядовий кур'єр*. 2023. №133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/659-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2025).
 10. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру нафтових та газових свердловин: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2023 р. № 750. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
 11. Коморний О.І. Договір про розподіл продукції: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.03. Київ, 2006. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3D%D0%A5839%284%D0%A3%D0%9A%D0%A0%29211.6%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=dz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20 (дата звернення: 12.11.2025).
 12. Жуков І.М. Угоди про розподіл продукції: актуальні питання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. Вип. 4. С. 307–311 URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2013.pdf (дата звернення: 12.11.2025).
 13. Зуєва О.А. Правова характеристика угод про розподіл продукції як різновиду договорів концесії. *Вісник Академії митної служби України*. 2009. № 2. С. 35–39 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2009_2_7 (дата звернення: 05.09.2025).
 14. Матюшко О.А. Угоди про розподіл продукції: проблеми правового регулювання. *Право та інновації*. 2018. № 2. С. 98 – 102 URL: <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/381> (дата звернення: 05.09.2025).
 15. Шуміло О. Екологічні аспекти угод про розподіл продукції. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 14 (4/2). С. 105 – 109. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_2/22.pdf (дата звернення: 05.09.2025).
 16. Дікарев О.І., Краснощок О.В., Зваженко Ю.В., Накалюжна А.С. Становлення Lex Petrolea та Lex Mercatoria в системі джерел енергетичного права. *Наукові праці МАУП*. 2015. Вип. 45 (2). С. 23 – 30. URL: <https://maup.com.ua/ua/np-jur/vipuski5.html> (дата звернення: 12.08.2025).
 17. Про затвердження Кодексу газотранспортної системи: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2493. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. Стор. 378. Ст. 3159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15> (дата звернення: 21.12.2025).
 18. Про затвердження Кодексу газорозподільних систем: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 року № 2494. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. Стор. 461. Ст. 3160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
 19. Про затвердження Кодексу газосховищ та критеріїв, згідно з якими до певного газосховища застосовується режим договірного доступу або режим регульованого доступу: Постанова від НКРЕКП 30.09.2015 р. № 2495. 2015 р., № 93, с. 230 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1380-15#Text> (дата звернення: 21.12.2025)
 20. Regulation (EU) 2017/1938 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2017 concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU)

- No 994/2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1938&qid=1753779947859> (дата звернення: 01.05.2025).
21. Regulation (EU) 2022/1032 of the European Parliament and of the Council of 29 June 2022 amending Regulations (EU) 2017/1938 and (EC) No 715/2009 with regard to gas storage. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R1032&qid=1753779995356> (дата звернення: 01.05.2025).
 22. Садигов Самер Ахад Огли. Міжнародно-правове співробітництво України та держав-членів ЄС у сфері забезпечення безпеки постачання газу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 439 – 445. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.81><https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.81> (дата звернення: 15.06.2025).
 23. Уряд затвердив перелік підземних споруд для зберігання нафти і газу. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/uriad-zatverdyyv-perelik-pidzemnykh-sporud-dlia-zberihannia-nafty-i-hazu> (дата звернення: 01.05.2025).
 24. Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів: Закон України від 21.11.2023 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 134. Ст. 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3484-20#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
 25. Про затвердження Порядку створення, управління та функціонування системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2024 р. № 1455. *Урядовий кур'єр*. 2024. № 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
 26. Деякі питання реалізації статті 4 Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів»: постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2025 р. № 601. *Урядовий кур'єр*. 2025. № 107. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp250601> (дата звернення: 21.12.2025).
 27. Перелік постачальників природного газу. URL: https://www.nerc.gov.ua/sferi-diyalnosti/prirodnij-gaz/perelik-postachalnikov-prirodnogo-gazu/perelik-postachalnikov-prirodnogo-gazu_ (дата звернення: 01.05.2025).
 28. Про затвердження Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2500. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1386-15#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
 29. Ткаченко О.Ю. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у паливно-енергетичній сфері в умовах децентралізації в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 278 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0418U000333> (дата звернення: 21.12.2025).
 30. Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу: Закон України від 14.07.2021 р. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 48. Ст. 387. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1639-20/ed20210714#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
 31. Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування: Закон України від 29.07.2022 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 19-20. Ст. 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-20#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
 32. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 30. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 21.12.2025).
 33. Блохін М.С. Адміністративно-правове регулювання природних монополій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20120411000665> (дата звернення: 21.12.2025).
 34. Раїмов Р.І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у сферах енергетики та комунальних послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2019. 20 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/344699970_ADMINISTRATIVE_AND_LEGAL_FRAMEWORKS_OF_ENERGY_SUPPLY_IN_UKRAINE (дата звернення: 21.12.2025).
 35. Зведений перелік суб'єктів природних монополій станом на 30.06.2025 рік. URL: <https://atcu.gov.ua/storage/app/sites/1/2025/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%97/07/%202025.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).
 36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10.10.2024 р. № 4017-IX.

Відомості Верховної Ради. 2025. №№ 11-14. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20> (дата звернення: 21.12.2025).

37. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 23. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 21.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Новосад І.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0